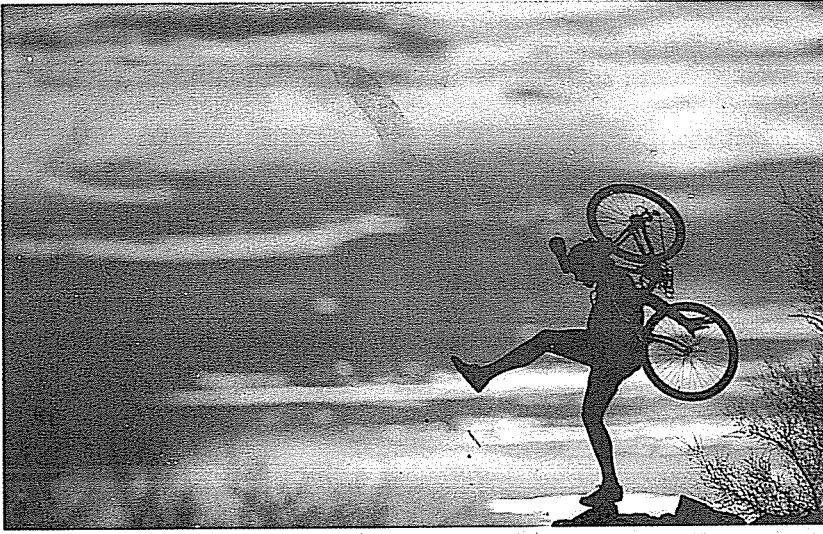

GENÇLİK DÖNEMİ ve EĞİTİMİ

D. Mehmet DOĞAN Ayşe Betül AKSU
Doç. Dr. Mehmet Emin AY Dr. Yurdağül MEHMEDOĞLU
Doç. Dr. Sabahattin ARIBAŞ Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜVEN
Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA Doç. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KÖYLÜ Yrd. Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE
Ar. Gör. Ahmet ALBAYRAK Doç. Dr. A. Nedim SERINSU
Doç. Dr. Mualla SELÇUK

BU KİTAP

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ENSAR NEŞRİYAT

GENÇLİK ÇAĞI VE İNANÇ OLGUSU
(İNANÇ VE DAVRANIŞ BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN BİR DENEME)

Doç. Dr. Muallâ SELÇUK
Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

*"İnanıp faydalı işler yapanlara gelince
Rahman onlar için bir sevgi oluşturacaktır."*

19 / Meryem, 196

Bildirimim odak noktasından biri diğeri ile yakından ilgili iki soru yer almaktadır: Gençler, inançları hakkında yeterli ilgisel dayanıklara sahip mi? İnançları, gençlerin tercihlerinde ve eylemlerinde ne ölçüde belirleyici bir rol oynuyor?

Bu iki sorunun cevabı uygulamada çok başka sorulara dönüşebiliyor: Gençlerin inançları nereden kaynaklanmaktadır? İnançlarına kaynaklık eden bilgileri, örf, âdet, gelenek ve göreneklerden mi geliyor? Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler mi onların ilke ve değerlerinin dayanağını oluşturuyor? Yoksa, gençler, herhangi bir şekilde onlara "yapışan" insanlara mı bağlılar? İnançları gençlerin, doğru düşünme, doğru karar verme, doğru davranma ve doğru tercihlerde bulunma noktasında onlara yardımcı olabiliyor mu?

Bu hususları, bu kısa yazıda açma imkânı yok; ben burada yukarıda genel hatlarla sorduğum soruların ışığında önce genç insanların dünyasındaki inanç-bilgi ve inanç-eylem ilişkisini çözümlemeğe çalışacağım ve daha sonra hayatın anlamını keşfetme arayışında inançların, motive edici, araştırmacı, teşvik edici dinamiklerle

rini işlevsel kılacak bir din öğretimi yaklaşımının çerçevesini çizmeyi deneyeceğim. Amacım, teorik bilgi ile pratik uygulamalar arasında bir "bilişsel" ve "ahlâkî" tavır olarak ortaya çıkan inanç olgusunun gençlik çağındaki niteliğine atıfta bulunmak ve öğretimle kazanabileceği yeni "anlamlara" işaret etmekle sınırlıdır.

GENÇLERİN DÜNYASINDAKİ İNANÇ-BİLGİ VE İNANÇ-EYLEM İLİŞKİSİ

Her iman, az ya da çok; zayıf ya da sağlam bilgiyle temellenirilmiş inanca dayanır. İnanç, imanın önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Ashında inanç dahil olmak üzere, duygu, irade, tecrübe, amel gibi unsurlarıyla iman, insanın bütün varlık şartlarının içine katıldığı varoluşsal bir yaşantı ve bir süreçtir. Bir başka deyişle, iman zengin bir muhtevaya sahiptir ve bu muhtevayı meydana getiren unsurlardan herhangi biri tek başına iman diye adlandırılmaz. İman ne sadece inançtır, iman ne sadece iradedir, ne de diğer unsurlarından herhangi birine indirgenebilir. İman, insanın bütün varlığına ait bir varoluşsal tercihtir. Ancak imanın muhtevasının içinde ağırlığını en çok hissettiren ve imana rengini veren inançtır, denebilir; çünkü teoloji, imanı "önermesel inanç" a dayandırır. İman, teolojik önermelerin "ikrar"ı ve "tasdik"idir.

Her din kendine has bir inanç sistemi ve buna bağlı gelişen bir iman anlayışına sahiptir. Sözelimi, "Tanrı'ya iman", "Tanrı'nın varolduğu inancı"ndan sonra gelmektedir. Tanrı'yla ilgili bir takım inançlar ortaya konulmadan Tanrı'ya inanmak, daha doğrusu belirsiz bir Tanrı'ya inanmak güçtür.¹

İnanç bir bilgi aktıdır. Bu nedenle din öğretiminde, insanın zihnini bütün zamanlar için meşgul eden bir mesele olmuştur:

1 İman ve inanç terimleri Türkçe'de zaman zaman aynı anlamda kullanılmaktadır. Biz bu çalışmada "inanç" kelimesini Arapça'daki "itikad" kelimesinin karşılığı olarak kullanıyoruz. İman, inancı içine aldığı halde, inanç, imanı içine almamaktadır. Yani her inanç iman değildir; ama her imanda, bir unsur olarak inanç bulunur. Bir başka deyişle imanı kullanan, duruma göre inancı ifade etmiş olabilir; fakat inancı kullananın imanı ifade etmiş olabileceğini söylemek mümkün görülmemektedir. "İman" ve "inanç" terimlerinin farklı kullanımı için bkz. Özcan (1997: 115-117).

Dinî bilgilerin doğru anlatılması meselesi. Doğru bir şekilde anlatılan din anlaşılabilir ve anlaşılan din konusunda da ancak insanlar, varoluşsal bir tercihte bulunabilirler.

Dolayısıyla gerek özgün, gerek yaygın din öğretiminin amacı, insanlara bir tercih empoze etmek değil, din hakkında doğru bilgiler vermek ve yapacakları tercihlerde onlara yardımcı olmaktır. "İnanç" ve "bilme" anlamlarına dayanan bu varoluşsal tercihin iman mı, inkâr mı; tasdik mi küfür mü olacağına insanın kendisi karar verecektir:

"De ki: Bu gerçek, Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin." (18. Kehf, 29)

Gençlik çağı, dinin ortaya koyduğu inanç esaslarına eleştirel yaklaşıldığı bir çağdır. Zihinsel gelişme sonucu o zamana kadar öğrendiklerini eleştirip irdeleme eğilimi, gencin bilgi toplama yöntemlerinde ve öğrenmelerinde farklılıklar meydana getirir. Dinî gelişim konulu araştırmalarda gençlik çağı genellikle "*bilinçli öğrenme çağı*" olarak tanımlanır.²

Kurduğu iletişim biçimleri, denediği roller, kullandığı davranış kalıpları, gençlik çağını, gencin kendi değer sistemini oluşturma çabalarının ortaya çıktığı bir dönem şeklinde tasvir etmemizi mümkün kılmaktadır. Bu çağın önemli bir özelliği, genç insanın, içinde yaşadığı toplumda yer ve rol almak için çaba harcamasıdır. Genç, toplum içinde kendini aramaya, kişilik sınırlarını belirlemeye başlar. Bu arayış içinde, genç, toplumun dilini, dinini, gelenek, görenek ve törelerini, kültürünü, değerlerini, ortak amaçlarını tanıır, anlamaya ve öğrenmeye gayret sarfeder. Kim olduğunu, ne olacağını, nelere değer verip bağlanacağını, hayatının amacının ne olduğunu ve inançlarının mahiyetini, değerini, kaynağını keşfetmeye çalışır.

Toplumdaki yaygın inançlarla ilgili olarak zaman zaman şüpheye düşer. Şüphe içinde kalmak onda rûhî gerginlik, suçluluk,

2 Çocuklukla-yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olan gençlik çağı kendi içinde ilk gençlik (12-15 yaş), orta gençlik (15-18 yaş) ve ileri gençlik (18-22 yaş) olmak üzere 3 evrede incelenebilir. Bkz. Varenhorst (ERE, 1990: 3-4).

günahkârlık duyguları oluşturabilir. İnançları eleştirisiz kabul etmek, eleştirmek, onların bazılarını alıp bazılarını umursamamak veya büsbütün inançlardan sıyrılmak şeklinde beliren farklı eğilimler arasında şaşırıp kalır:

"Acaba insanoğlu, tüm bu bilgilerin ve farklı yorumların arasında tam bir kesinlik ve üstbakış kazanabilir mi? Ne bilebilir? Neye inanabilir? Bildiğinin doğruluğunu, inancının geçerliliğini nasıl belirleyebilir? Belki de herşeyden önemlisi, ne yapmalı? Nasıl davranmalı? Herşeyin, güneşin hergün doğuşu ve batışına bir anlam verip kendini bugüne ve yarına hazırlamalı mı? Yoksa herşeyin bir hiç uğruna olduğuna mı karar vermeli?"

Birşeyler bilmeye başlanıldı mı? Bu bilgi öylesine durmuyor ki, kınından çekilen bir kılıç gibi, yapmaya, eyleme yöneliyor. Üstelik, insanların maddî özellikler taşıyan alanlarda matematik ve fizik bilimlerde olan ortaklığı ve uyuşması neden "Aşkın ve Yüce olan"la ilişkinin sözkonusu olduğu din sahasında görülmemektedir? Doğru ve denge nerede? Farklı uçlarda yaşayıp günün birinde uçlardan birine kayıp kaymamakta mı? Güneşin doğduğu her yerdeki aydınlık kadar bir gerçek sağlıklı yaşayış kurulabilir mi? Neden bunca farklılıklar, neden inanmak? İnananlar, inandıklarını kime, nasıl inandıracaklar, neden inanmamak, neye, niçin inanmamak ve inanmamakla neyi çözümlmek, nereye kadar çözmek veya çözememek?"

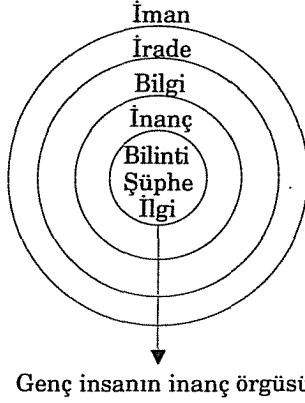
*İsimlerimizin ve izimlerimizin ne olması mı önemli, yoksa hayat yolundaki izlerimizin mi yüreğimiz ve eylemlerimizin götürdüğü ufukların enginliği mi?*³

Yukarıdaki zihnî durum farklı ifade biçimleriyle, pek çok genç için ortak bir durum olarak kabul edilebilir. Ortaöğretim döneminde bulunan gençler arasında yaptırdığım anket araştırmalarının sonuçlarını ve gençlerle söyleşilerim sırasında bana sorulan soruları tahlil ettiğimde⁴ gençlik çağındaki inanç örgüsünün şu 3

3 Saruhan, (1998: 14-15).

4 Ortaöğretimin gençliğinin dinî kavramlar ve inanç esasları ile ilgili sorunlarının toplandığı örnek bir çalışma için bkz. Deniz (1996: 8, 16-27), Ayrıca Bkz. Özer (1995).

motifi içerdiğini söyleyebilirim: i) İlgi, ii) Şüphe, iii) Bilinti (Bakınız şekil: 1).

Şekil: 1 Gençlik Çağı ve İmanın Zihinsel Oluşum Aşamaları

i) İlgi: Gençler, inançlarındaki doğruluk payını araştırıyor, soruyor-sorguluyor. Din alanında özlenen durum bu, her yaştaki insana yakıştığını düşündüğüm tavır: *Sormak ve sorgulamak*. Geniş düşünme, insanlığı ve insanlıkla birlikte varlığın bütününe kuşatan değerlere yönelme gençlik çağının çok önemli ve korunması gereken bir özelliğidir. Bu özellik, bir dinî yöneliş, bir ilgi, bir "*dinî ilgi*" olarak yorumlanabilir. Bu yönelişin değerlendirilmesi sağlıklı bir din öğretimi ile mümkündür. İnancı geliştirmenin ve derinleştirmenin yolu ise sağlam bilgiden geçmektedir.

ii) Şüphe: Gençlerin düşünce dünyasında şüphe geçici de olsa önemli bir yere sahiptir. Şüphe, gencin algı merkezlerini rahatsız etmekte ve genci bir karar aşamasına geçmeye zorlamaktadır. Din öğretiminde bu durum bir "*hazır bulunuşluk*" olarak değerlendirilebilir. Eğer genç, kendisine daha önce yetişkinler tarafından verilmiş olan ve kendisinin de o zaman itirazsız olarak bağlanmış olduğu değerleri yeniden keşfederek, onların doğruluğunda karar kılabilirse, onlara bağlanır ve kendisini rahatlamış, yücelmiş hissedebilir. Eğer aksi olursa, yani genç, o zamana kadar bağlanmış olduklarının geçersiz ve değersiz olduğu kanaatine varırsa bunalışma girebilir, dış etkilerle daha da büyüyecek olan bir belirsizlik

içinde kalır, o zaman yine çocukluğunda olduğu gibi, hiç itirazsız, başka kişilerin verdiği hükümlere bağlanabilir. Bir farkla ki, bu kişilerin hükümlerini artık o, kendisinin hür iradesi ile seçtiği hükümler gibi algılar.⁵

iii) Bilinti: Gençlerin inanç örgüsünde rastladığı bilgiyi bilinti* olarak niteliyorum. Hâl-i hazırda "bilinti" diye nitelediğim bu bilgi düzeyini bir genellemeye gitme riskini de göze alarak şöyle belirgin hâle getirebilirim:

Gençlerin inançla ilgili âdeta yanyana giden iki türlü anlayışları var: Biri telaffuz ettikleri (bilgisine sahip oldukları) ama uygulamaya geçiremedikleri, öteki ise uyguladıkları ama bilgisine sahip olmadıkları bir anlayış (teorisiz pratik!).

Bu konuda yapılmış bir deneysel çalışmanın bulgularının, sözünü ettiğim bu iki anlayışın mahiyetini ortaya koymada yardımcı olabileceğini düşünüyorum. Tesadüfi örneklem tekniği ile seçilen lise ve İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri'ne anket uygulanmış ve sosyo-kültürel çevre, yaş, sosyo-ekonomik durum, eğitim ve din eğitimi gibi değişkenlerle ilişkisi içinde günümüz Lise Gençlerinde kader inancının hangi yönleriyle davranışlarında etkili olduğu araştırılmıştır.

Araştırmada, gençlerin büyük bir bölümünün cibrî bir yönetim arzeden, klasik diye tabir edilen bir kader anlayışına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında irade hürriyetini öne çıkaran insan fiil ve davranışlarında "tayin" ve "tesbiti" kabul etmeyen Mûtezilî bir anlayışın varlığı da kendini hissettirmiştir. Ancak, kader inancının boyutları ve kader anlayışları değerlendirildiğinde gençlerin sahip oldukları kader anlayışına bağlı olarak tezahür etmesi gereken tutumları ve davranışları arasında bir tutarlılık, örtüşme ve ahenk görülmemiştir.

Örnek verecek olursak, insan fiil ve davranışlarının önceden Allah tarafından tayin ve tesbit edildiğine inanan gençlerin çoğu, insanın başına gelen kötülük ve belâların kendi hatalarından kay-

⁵ Bilgin ve Selçuk (1995: 89).

* Bilinti kavramını Ahmet İnam'ın "Hülyâ Eğitimi" (1996: 20) adlı yazısından esinlenerek kullanıyorum.

naklandığını söyleyebilmişlerdir veya aynı gençler, insanın eş seçiminde özgür olduğunu savunabilmişlerdir. Bunun karşısında bir anlayışa sahip olan gençlerin ise işleri yolunda gitmediğinde ve felâket anlarında kaderi hatırladıkları ve olumsuzlukları kadere fatura ettikleri anlaşılmıştır.

Araştırmacı, çalışmasının sonuç kısmında şunları söylemektedir: *"Araştırmamızdan çıkan sonuçta, gençlerin kader inançlarının olduğu; fakat bu inancın kuru bir inançtan öteye geçmediği, neye inandıklarını pek bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Şöyle ifade etmek belki daha uygundur: Gençlerin inançlarıyla doğru orantılı olarak ilgili dinî düşünce ve kavramlara sahip olmadıkları gözlenmiştir.*

*Sonuç olarak kısaca, gençlerde kadere inanç sağlamlığının tutarlı boyutlarına rastlanmamıştır. Bir bulanıklık, belirsizlik, karmaşıklık, çarpıklık ve netleştirilmemişlik görülmüştür."*⁶

Gençlerimizin inançlarının güçlü dayanaklarının olduğunu söyleyemiyoruz. Dolayısıyla taklitle veya çocuk yaştan itibaren telkinlerle oluşturulan inançlarda bilginin varlığından ve inanç eylem uygunluğundan da söz edemiyoruz. Gençlerin inançlarının büyük bir kısmında bir belirsizlik, bir hata, bir yanlışın gölgesi vardır. Haklı olarak şöyle düşünebiliriz: Din kavramını anlatan pek çok kitap yok mu? Öğrenciler din dersi okumuyorlar mı? Din olgusunu kendine meslek edinmiş ilâhiyatçıların yayınları ve İlâhiyat Fakültelerinin çabaları yok mu farzediliyor? Camilerimizde vaazlar veriliyor, hutbeler okunuyor, sayıları her geçen gün artan dinî dergiler, düzenlenen dinî paneller ve konferanslar görmezden mi geliniyor? Radyo ve televizyondaki din ve ahlâk programları, gazetelerin dinî içerikli köşeleri, Ramazan ayında verdikleri ilâveler bu alandaki bilgi akışına hizmet etmiyor mu?

Söz konusu çabaların hepsi takdir ediliyor; herbiri bir ihtiyacı karşılıyor, farkındayız. Ancak, biz, hayata akan, hayatı anlatan, hayatı yorumlayan, bizi geçmişe bağlayan ve geleceğe uzanabilmemizi sağlayacak gayretlerin eksikliğinden söz ediyoruz.

Ne yazık ki, mevcut faaliyetler gençlerin doğru düşünmesine, doğru çözümlenelerde bulunmalarına ve doğru kararlar vermesine yetmiyor. Bunun en önemli sebeplerinden biri, yaygın din anlayışımızdır. Günümüzde yaygın din anlayışımızı Kur'ân-ı Kerîm'in temel felsefesi ve dinamik Allah-insan görüşü oluşturmuyor. İddia ettiğim şu: Kur'ân'ın hayatımıza akan dinamizmi eksik, yetersiz; çünkü, Kur'ân hâlen günümüz insanı için "*epistemolojik*" bir bilgi kaynağı durumunda değildir. Kur'ân epistemolojik önemini kaybedince, "*dinî*" olan ile, "*gayr-i dinî*" olanı birbirinden ayırd etme imkânı kalmamakta ve sonuçta, dinî alana bir belirsilik hâkim olmaktadır.

Kur'ân'a sadece "*onu yüceltme*" tutumuyla yalaşıldığı için, âdeta hayat ile Kur'ân arasına bir mesafe konuyor. Din adına da çoğu zaman efsane ve menkıbelerden bahsediliyor. Genellikle ileri gençlik döneminde (18-22 yaşlar) başlayan din hakkında düşünmeyi durdurma, gençlerin, dinî masallarla eşdeğer, cansıkıcı, gerçek hayatla bağdaşmaz, karmaşık bulmalarından ileri gelmektedir. Gerçi Batılı'nın gerçekleştirdiği ilmi araştırmalardan yola çıkarak inançlarını hergün yeniden tazeleyen ve Kur'ân'ın müsbet ilimlerle çelişmediğini görerek haz duyan gençlerimizin sayısı az değil (!). Ancak bu oluşumlar hayatımızdaki ataleti çekip çıkarmaya yetmemektedir.

Bu demektir ki, din öğretiminde muhtevanın seçiminde ve bu muhtevanın verilmiş biçiminde değişiklik yapılacaktır. Bu değişikliğin yönü, *inancımızı ana kaynağından yani Kur'ân'dan aktarmak ve İslâm geleneği içinde çağlardan beri varolan hikmeti gençlerin dünyasına uygun bir şekil ve dille sunmak* yolunda olmak durumundadır.

İnançları, insanın kendisi ile ve varlık âlemiyle tutarlı iletişimini sağlayan prensipleridir. "*İnsan inancından ibarettir*" denir. İnançlarımız, yaşama anlam katan, yaşama yön veren ilkelerimizdir. İnançlarımız, dünyayı algılamamızda ve anlamlandırmamızda âdeta birer süzgeç vazifesi görürler. Yol gösterici ve güçlü inançlara sahip olmak demek, eyleme geçebilmek ve dünyaya şekil vermek gücüne sahip olmak demektir.

İnançlar, güçlendirici oldukları kadar, eylemleri zayıflatıcı ve kısıtlayıcı da olabilirler. İnançlar, zihinleri açabilir de dondurabi-

lir de. İnançlarınız sizi destekleyen unsurlar olabilecekleri gibi, sizi köstekleyen unsurlar hâline de gelebilir. Buradaki en büyük yanlış, kişilerin, genellikle, inançlarını, ezberlenmesi gereken, hayatı kısıtlamaktan başka işlevi olmayan sıkıntı kaynakları olarak algılamalarıdır. Bu büyük bir yanılgıdır. *İnanmak, bir zorunluluk değil bir başarıdır.* Bu nedenle din dersi öğretmeni öğrencisine, *"inançların yardımıyla kendini, toplumun değerlerini, dünyayı tanı, anla ve irdele!"* diyebilmeli. Din dersinde öğretmen, inançları bir susturucu olarak düşüncelere gem vurucu bir vasıta olarak kullanmamalı, inançlar, ufuk açıcı bir pencere olarak devreye girebilmeli. İnançlarımızın gücüne saygımızı yeniden kazanmalıyız ki, en akılcı ve üretici tercihleri yapmada bize destek olsunlar. İnançlarımızın gücünü yeniden keşfettiğimizde, bizler yaşamımızı daha iyi düzenleyebilir ve her günü daha dolu, daha etkin kişiler hâline gelebiliriz. *"Etkili yaşam"*, inandığı ilke ve değerleri günlük yaşamında davranışlarına yansıtabilen insanın yaşamıdır.⁷

İnançlarımız, kişiliğimizi oluşturacak, eksikliklerimizi, yanlışlarımızı görmemizi sağlayacak ve kâmil (yetkin) insan olma yolunda yol gösterecek haritamız ve pusulamızdır.

DİNÎ İNANCIN AHLÂKA KAZANDIRDIĞI FARKLI BOYUT

Dinî inanç ve ahlâk, her iki olgu da insanı yakından ilgilendiren olgulardır. Bunlar, insanın varoluşunda büyük payı olan olgulardandır. Her iki olgu da, akıllı ve bilinçli bir varlık olan insan için kötüden sakınma, iyiyi yapma konusunda birer kaynak durumundadır. Gerçi insan, bazı ahlâkî değerleri kendi aklı ve tecrübe çerçevesi içinde bulabilir. Sözgelisi, insan, hırsızlığın, yalan söylemenin kötü olduğunu, ya da olumlu söylersek, doğru olmanın, dürüst olmanın iyi olduğunu bilebilir. Ne var ki, iyi veya kötü ile ilgili bilgilerimizin kaynağı ister vahiy, ister akıl, ister beşerî tecrübelerimiz olsun, meseleye sadece bilgi düzeyinde bakmak yeterli değildir. Kılıç'ın dediği gibi:

"Ahlâk ilkelerinin belirlenip, bilinmesi önemli bir aşamadır. Fakat bilinen ahlâk ilkelerinin sosyal hayata geçirilmesi, ahlâkî

7 Cüceloğlu (1995: 10)

*sahada belki de daha önemli bir husustur. Çünkü doğrunun bilgisine sahip olan insanların, sık sık ahlâkî yanlış işledikleri görülür. Doğru davranışın ne olduğunu bildiği halde, ahlâkî yanlış seçen insanların varlığı da gösterir ki, doğru olan şeyin bilgisi, onu yerine getirmek için gerekli olsa da yeter sahip değildir.*⁸

Davranış geliştirme açısından olaya baktığımızda ahlâkın dinî temelini önemi kendini burada apaçık gösterir. Dinle temellendirilen ahlâk anlayışında vahyin önemi sadece kuralların belirleyiciliğinde değil, aynı zamanda onun motive edici gücündedir.⁹ Din sadece ahlâkî kavramların belirlenmesinde yahut tanımlanmasında iş gören bir unsur olmakla kalmaz, onun teşvik edici gücü kişilikteki ahlâk çizgilerinin iyileştirilip güzelleştirilmesinde ve davranış geliştirmede de önemli rol oynar.

Demek ki dinî temel, ahlâkî sahaya din dışı hiçbir temelin sağlayamayacağı bir boyut getirmektedir. Bu boyut, mükemmel sıfatların hepsini kendinde toplayan ve varlığı zorunlu olan Aşkın bir Varlığa, *Allah*'a inanç boyutudur. İnanç boyutu, akılla değerlendirilip sevgiyle kabul edilen mutlak ve Aşkın Varlık olan *Allah*'ın otoritesini ön plana çıkarır. Bu ise ahlâkî tabloyu tamamen değiştiren bir durumdur.¹⁰

Herşeyi yaratanın *Allah* oluşu, insanların bir özden yaratılması, ölümden sonra hayatın devam edeceği ve o hayattaki değerlendirmelerin dünyadaki davranışlara, insanlara ve diğer varlıklara sergilenen tutumlara bağlı olacağı gibi dinî yorumlar, kendiliğinden bir davranış geliştirme ortamı sağlar.

Dindar insan, karşılaştığı olayları bir de *Allah*'ın varlığı açısından yorumlar. Bu davranışın "beni *Allah*'a dost yapar" diyerek iyinin yanına "*sevab*"ı katar. Bu davranışımıla "*Allah*'ı karşıma alıyorum" diye düşündüğünde ise kötünün yanına "*günah*" kavramını ekler. Olup bitenlere bu gözle bakmak, güçlü bir ahlâka sahip olmak demektir. Duyguları içten kavrayan böyle bir boyut ihmal edilince, ahlâk kurallarının içi kolayca boşalabilmekte ve kurallar rahatlıkla çığnenebilmektedir.

8 Kılıç (1992: 162)

9 Murdoch (1992: 484)

10 Kılıç (1992: 163)

İnsan davranışlarına çok daha önem verilmesi gerektiği günümüz dünyasında, dinî inancın teşvik edici rolü bir kez daha gündeme gelmiştir. Ortaya çıkan buhranlar, insan olmada geçerliliği ve güvenilirliği bilinen ortak değerler, değer ölçüleri ve davranış örneklerinden yararlanılarak aşılma istenmektedir.

Tecribelerimiz göstermiştir ki, sadece kanunlar, düzenlemeler ve gelenekler yolu ile daha iyi bir dünya düzeni oluşturulmamıştır, zorlama ile de oluşturulmayacaktır. Topluca bir yerlere geldik ama hâlâ eksiklikler ve boşluklar var. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Bilim, ama bilimsel araştırmaların yanlış kullanımını önlemek için gerekli olan "Hikmet"ten yoksunluk.

Teknoloji, ama yüksek verimli büyük teknolojinin önceden görülmeyen risklerini kontrol altına almak için gerekli olan "manevî enerji"den yoksunluk.

Endüstri, ama hiç durmadan güçlenen ekonominin ortaya çıkaracağı çevreyi düşünmeme.

Demokrasi, ama çeşitli güç odaklarının ve güçlü insanların iktidar hırslarına karşı etkili olabilecek moral değerlerinin olmaması.¹¹

Ahlâk alanında zaman ve zemine göre değişmeyen vahiy gibi sabit bir ölçü bulunmadığında ahlâkî "relativizm" ve "şüphencilik" oluşur. Bu husus Dünya Ahlâk Beyannâmesi'nde de vurgulanmaktadır. "Bir Dünya Ahlâkî Beyannâmesi nasıl olmalıdır?" başlığı altında sunulan öneriler içinde bu beyannâmenin "dinî temele dayanması" gerektiği hususu yer almaktadır.

"Dindar olmayanlar dahil, bütün insanlara hitap edilmesi gerekse bile, dinler için ahlâkî dinî temele dayandığı açıkça vurgulanmalıdır. Farklı şekillerde nitelendirilirse ve dinler arasında, tabîi olarak, bu konuda tartışmalar olsa da inanan insanlar için ahlâk, ebedî ve en yüce varlığa güven ile (mutlak mantıklı bir şekilde) ilişkilidir."¹²

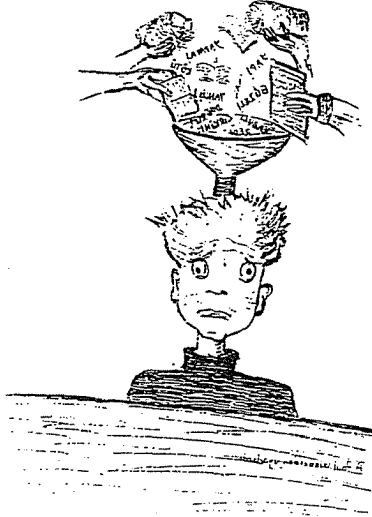
11 Küng ve Kuschel (1995: 99)

12 Küng ve Kuschel (1995: 51)

Din öğretiminin salt ahlâk öğretiminden farkı, Allah'a inanç boyutunu taşımasıdır. İnanmak, ahlâkî ödevlerin yerine getirilmesini kolaylaştırmak bakımından yeni bir "çevre" oluşturur. Tek bir cümle ile ifade edersek; **Ahlâk, doğru yolu seçmek için bize yol gösterir.** Hak bir din ise bu doğruya bütün benliğimizle sarılmamıza yardım eder.¹³

Eğitim ve öğretim açısından önemli olan, Allah'a inanç boyutunun canlı tutularak, dinin ahlâkî görevlere getirdiği yorumlardan genç insanlarımızın haberdar edilmesidir. Din öğretiminde sadece doğrular, yanlışlar ummanında seyredip gençlere tehditler savurmamalıyız. (Bakınız Şekil: 2) Kendilerine empoze edilen davranış kalıpları, zihinde bir referans noktası bulamadığı zaman, gençleri, acımasız, saldırgan ve hoşgörüsüz hâle getirebilmektedir. Bu durumda kendi iç dünyasını düzene sokmadan, kaba kuvvetle çevresindeki dünyaya şekil vermek isteyen gençlerin sayısı artmaktadır. Dinin ahlâk kuralları için geliştirdiği yorumlar, inanç boyutu ile birleştiğinde ise, ahlâk kuralları şekil ve slogandan kurtarılabilir ve hizmet, basiret, sevgi iklimine geçiş sağlanabilir.

Şekil: 2

İNANÇ-DAVRANIŞ BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN BİR DİN ÖĞRETİMİ MODEL ÖNERİSİ

Bu başlık altında Allah-insan ilişkisi konulu çalışmalardan¹⁴ ödünç aldığım bazı kavramlar kullanarak inanç-davranış bütünlüğü açısından bir öğretim-öğrenme modeli geliştirmeye çalışacağım. Modelin yapı taşını Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Allah'ın güzel isimlerinin (Esmâ-ı Hüsnâ) epistemolojik bir ahlâkî boyutları düzleminde yapılacak anlama çalışması oluşturuyor. Hareket noktasını ise Gazâlî'nin (Ö. 505/1111) *Kitab el-Maksâd el-Esnâ Şarh Esmâ Allah el-Husnâ* isimli eserinden aldığımı ifade etmek isterim. Gazâlî'nin bu eseri yazmaktan amacı, "Allah'ın ahlâkî ile ahlâklanın" hadisinin anlam ve önemini açıklamak ve yine Resûlullah'ın, "Allah'ın şu, şu sıfatları vardır ki, kim onlardan birine sarılırsa Cennet'e gidecektir" anlamındaki sözünün hikmeti üzerinde durmaktır.¹⁵

Kitabın 1. bölümünün 4. kısmının başlığı şöyledir: "İnsanın olgunluğu ve mutluluğu, Allah'ın ahlâkî ile ahlâklanmasına ve kendi gücü nisbetinde Allah'ın sıfat ve isimlerinin anlamı ile donanık (mücehhez) olmasına bağlıdır."¹⁶

Gazâlî eserinde, bireylerin Allah'ın güzel isimleri ile olan münasebetinin sadece, lâfızları işitmek, lâfızların lügat bakımından anlamlarını ve kullanılış biçimlerini öğrenmek ve onları bir inanç olarak bellemekten ibaret kalmasını yeterli bulmaz. Kulun Allah'ın isim ve sıfatlarıyla olan bu sınırlı iletişimini Gazâlî, kul adına bir "talihsizlik" olarak niteler.

Gazâlî'ye göre; işitmek kulağın bir fonksiyonudur ve bu yetenek hayvanlarda da mevcuttur. Kelimelerin anlamını ve kullanılışını bilmeye gelince bu durum, dil bilimcilerinin ve hatta bu dili bilen anlayışı kıt bir bedevînin bile sahip olabileceği bir keyfiyettir. Allah'ın isim ve sıfatlarının anlamını keşfetmemiş, bu bilgiyi sadece itikad düzeyinde muhafaza etmiş bireyler sözkonusu olunca, bu kimseler ise sıradan insanlar ve çocuklar gibidir. Çevresin-

14 Bu konuda bkz. Izutsu (1975) ve Albayrak (1993).

15 el-Maksad: 72

16 a.g.e., 15-16

de konuşulanları anlamaya başlayınca hangi çocuğa bu mânâlar telkin edilirse, çocuk bunları alır, kabul eder ve gönlünü onlara bağlar. Bu durum ise olgunluk bakımından açık bir eksikliklerdir. Allah'ın sıfatlarının taklid edilmesi açısından insanları derecelere ayıran Gazâlî, *el-Maksâd*'ında Allah'a yakın olanlar (Mukarrabûn) üzerinde durur ve Allah'a yakın olanların Allah'ın sıfat ve isimleri konusundaki bilgisinin şu üç aşamadan geçtiğini belirtir:¹⁷

i) **Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının bilgisini açık ve seçik olarak kavramak.** Böyle bir kavrayışa "*mükâşefe*" ve "*müşâhede*" yoluyla varılır. Bu aşama Allah'ın isimlerinin keşif yoluyla öğrenilmesi ve içselleştirilmesi aşamasıdır. Bu çeşit bir kavrayış, atalardan ve öğretmenlerden taklid yoluyla alınmış bir gönül itikadından farklıdır.

ii) **Allah'ın isim ve sıfatlarını kavrayan Mukarrabûn** (Allah'a yakın olanlar), **bilineni elde etmeyi arzu ederler.** Allah'ın büyüklüğünü derinden derine duyar ve O'nun ahlâkı ile ahlâklanmak isterler. Şiddetli bir istek olmadan olgunluk elde edilemez. Arzunun zayıflığı, bilgi azlığından, şüpheden veya kalbin diğer arzularla doldurulmasından ileri gelmektedir. Bir öğrenci, hocasının mükemmel bilgi düzeyini gözlediğinde ona benzemek için derin bir arzu duyar. Fakat öğrenci aç ise ve yemek yeme dürtüsü içini kemiriyorsa, bu durum onun bilgi edinme arzusunu engelleyebilir. Bu nedenle, kalp diğer arzuların arınmış olmalıdır. Arzunun tohumu bilgidir. Kalp diğer arzuların temizlenince Allah'ı arzu eder ve O'na yaklaşmak ister.

iii) **Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak yani O'nun sıfatlarının beşerin gücü ölçüsünde tecellisini sağlamak için gerekli faaliyeti göstermek.** Bu aşamada kul, mümkün olanı elde etmeye, onunla ahlâklanmaya, onun güzellikleriyle "ben"ini donatmaya çalışır. Bu üç dereceye kısaca *bilme*, *isteme*, *yapma* dereceleri diyebiliriz.¹⁸

Ben, burada, Gazâlî'nin işaret ettiği bu üç dereceden "*bilme*"ye dayalı olanın, örgün eğitimde hangi faaliyetler içinde gerçekleştirilebileceğinin imkânlarını araştıracağım.

17 a.g.e., 16-17

18 Aydın (1978: 309).

Din ve ahlâk öğretiminde gençlik çağı için belirlenen özel amaçlardan biri, gencin "*Allah-insan*" ilişkisini kavrayabilmesidir.¹⁹ Öğretmen bunu nasıl sağlayabilecektir? Mevcut uygulamalarda "*din*" olgusu üzerine o kadar vurgu yapılmaktadır ki, âdeta *Allah* kavramı unutulmaktadır. Allah kavramı ile ilgili öğretim ise Allah'ın isim ve sıfatlarını belletmekle sınırlı kalmaktadır. Zaman zaman öğrenciler İslâm Düşünce Tarihinde Allah'ın isim ve sıfatları çerçevesinde ortaya çıkan "*tenzih*", "*teşbih*", "*tatil*" gibi meseleler etrafında gelişimlerine uygun olmayan bir düzeyde meşgul edilebilmektedir. Ben bu noktada, Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ı niteleyen güzel isimler konteksinde Allah-insan ilişkisini analiz edebileceğimiz "*Din Dili*" çalışmalarını bir öğretim yolu olarak öneriyorum.

"*Din Dili*"nin kapsamı çerçevesinde kullanılan ifadelerin çoğu dolaylı ve dolaysız olarak Allah'la ilgilidir. İbadet anında yapılan dualar, tövbeler, temenniler, yakarışlar, hamd, şükür, öğüt niteliğinde dile getirilmiş ifadeler, kıssalar, kâinat ile ilgili açıklamalar, peygamber sözleri, dinî tecrübeler, dinî davranışlar ve ahlâk kuralları "*din dili*"²⁰ çerçevesinde kullanılan bazı ifadelere örnektir. Bu ifadelerin büyük bir kısmında dolaylı ve dolaysız olarak "*Tanrı hakkında konuşulur.*" Tanrı'nın kendi varlığı hakkında konuşması sonucu ortaya çıkmış "*kutsal metinler*"de ise, Tanrı hakkında konuşan bizzat Tanrı'nın kendisidir. Sözkonusu metinleri, öğrenmek, anlamak ve yorumlamak durumunda olan insan da Tanrı hakkında bir dil kullanmaktadır.

Din öğretimi açısından ihmal edilmemesi gereken husus şudur: Tanrı'ya şu veya bu şekilde atıfta bulunan bir dilin, bu işi nasıl bir anlam çerçevesi içinde gerçekleştirdiğini ortaya koymak böylece kişilerde davranış geliştirmek.

19 Din ve Ahlâk öğretiminin liselerde özel amacınının 1. maddesi şöyledir: "Kişinin ve toplumun dine olan ihtiyacını, insan-Allah ilişkisini kavramak." Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisinin Temel ilkelerinden 15. ilke ise "İnanç ve davranış bütünlüğü üzerinde durmaktır." Bkz. Bilgin ve Selçuk (1995: 67-69):

20 "Din Dili" tâbiri özel bir dil türünü tasvir etmekten ziyade, dilin dinî inançların telaffuzunda ve dinî yapıp etmelerdeki "kullanımına" işaret eden dil anlamındadır. Bkz. Denovan (1976: 1).

Söz gelişi, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde geçen Allah-insan diyalogunun mahiyeti, doğru bir dindarlık açısından bu ilişkinin nasıl yorumlanması gerektiği, mü'mine yüklediği sorumluluğun ne olduğu hususları din eğitimcisinin üzerinde durduğu hususlardır. Dinî metinleri bir kaynak olarak eğitim ve öğretimde kullanmak, oradaki ifadeler üzerinde düşündürmek ve bu yolla davranış geliştirmek ve davranış değiştirmek din eğitimcisinin uygulamaları arasında yer alır.

Bilindiği gibi teşbihi (antropomorfik) ifadeler kullanmaksızın Tanrı'dan söz etmek mümkün değildir. Tanrı hakkında konuşurken kullandığımız kelimelerin büyük bir kısmı günlük hayatta kullandığımız kelimelerdir. Aşkın bir ulûhiyet anlayışına dayanan bir din söz konusu olduğunda ise bu durumda çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalıyoruz. Ulûhiyetle ilgili ifadelerin çoğu duyularla algılanamayan gerçeklerle ilgilidir. Allah, algılanabilir her duyunun ötesinde, O'nu kavradığını iddia eden her tarifi dışındadır. Buna karşılık, dilimiz, duyularla algıladığımız sıradan nesnelere yola çıkar ve bu konuda son derece sınırlı imkânlarla sahiptir.

Meseleye vahiy eseri ve Allah kelâmı olan Kur'ân açısından da bakıldığında aynı durumun sözkonusu olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân insana, insanın konuştuğu dille hitabeder. Meselâ, Kur'ân, Allah hakkında konuşurken, günlük dilde insandan söz ederken kullandığımız "*bilen*", "*işiten*", "*gören*" gibi nitelermeler kullanmaktadır. Kur'ân, Allah'a, "*bir taht'a oturmak*", "*yüz*" ve "*elleri*" olmak gibi insana benzer nitelikler de verir. Şimdi biz bu kelimelerin insanla Allah hakkında aynı anlamda kullanıldıklarını söyleyebilir miyiz? Bu soruya olumlu cevap vermek "Antropomorfizm"e düşmek demektir. Öte taraftan Kur'ân, Allah hakkında sık sık "*O'na benzer hiçbir şey bulunmadığını*" (42/Şura, 11; 6/Enam, 100, 103) söylemektedir. Bu durumda Allah hakkında susmak ve konuşmamak ise "dinin" dilsiz kalmasına yol açmak demektir.²¹

O halde Allah hakkında konuşmak söz konusu olunca, O'nu varlıklar seviyesine indirme tehlikesi ya da O'nu "*bilinmez bir obje*" olarak sunma gibi istenmeyen bir duruma düşebiliriz. İşte bu yüzden din dilindeki mecaz, mesel ve istiare gibi sembolik anlatım tarzlarının anlaşılması meselesi bütün dinlerde çok önemlidir.

21 Koç (1995: 285)

Bu çalışmada üzerinde durulacak husus, din dilinde kullanılan ifadelerin, aşkın bir ulûhiyet anlayışına yönelik anlam referansları olacaktır. Bu model çerçevesinde ağırlıklı olarak, Kur'ân'da Allah'ı vasıflandıran isimlerin (Esmâ-ı Hüsnâ) Allah-insan diyaloguna ilişkin atıf ve işaretleri ele alınacaktır.

Çalışmamız, "*Kur'ân'ı, Kur'ân'ın yöntemleri ve teknikleriyle okumak ve okutmak, İslâm dinini bu yolla öğrenmek ve öğretmek*"²² biçiminde formüle edilen anlayışın uygulanmasına yönelik bir denemedir.

Şimdi yukarıda teorik çerçevesini çizdiğimiz öğretme-öğrenme modelinin uygulanabilirliği meselesine gelelim.

Allah'ın bilinmez bir obje olmaktan çıkarılıp "*Temel Hakikat*" hâline gelmesi sürecinin ilk basamağı Allah-insan münasebetinin mahiyetinin doğru anlaşılmasıdır. Bu sürecin başarılı olması ise Müslümanın, Kur'ân'ın iyi bir öğrencisi olarak gayret göstermesine bağlıdır. Kur'ân, insandan okunmasını²³ üzerinde düşünülmesini yani tedebbür edilmesini²⁴ anlaşılmasını²⁵ ihlâsla fikrî ve amelî bir biçimde açıklanmasını²⁶ istiyor. Kur'ân, mü'min için *yaşam boyu eğitimi* âdetta zorunlu kılıyor. Kur'ân, terminolojisinde Allah, en yüksek odak kelimedir. Fakat yine de Kur'ân sadece Allah ve sıfatları hakkında bir kitap değildir.

Kur'ân, insanı hedef alan bir İlâhî hitaptır, Kur'ân'ın ana konusu insandır.²⁷ Kur'ân'da, "Allah" kelimesinin karşısına insanı yerleştirmekte kendimizi hâk görebiliriz, çünkü Kur'ân'da bütün yaratıklar içinde en büyük önem insana verilmiştir.²⁸

Kur'ân kendisini "*insanlara yol gösterici*"²⁹ olarak tanımlamaktadır. Kur'ân insanı ve onun davranışlarını hedef alır. Kur'ân'ın verdiği Allah fikrinde, O'nun insanla çok yakından iliş-

22 Bilgin (1994: 80)

23 96/Alak, 13; 2/Bakara, 121; 73/Müzzemmil, 20.

24 2/Bakara, 219, 266; 47/Muhammed, 24.

25 4/Nisa, 82; 231 Mü'minun, 68, 70.

26 16/Nahl, 44; 57/Hadid, 17.

27 Mevdûdî (1986: I: 16).

28 17/Isra, 70.

29 2/Bakara, 185.

kili olan sıfatlarının ön plâna çıktığını görürüz. Allah, *yaratıcıdır, insanı ve kâinatın varlığını devam ettirendir ve özellikle insana yol gösterendir.*

Kur'ân, kendisini ve peygamberi de sık sık bir "*hatırlatıcı*" veya "*hatırlatan*"³⁰ olarak tavsif etmektedir. Kur'ân, insana, Allah'a giden yolları gösterir. Kur'ân'ın istediği şey, kulun Allah'ı bulmasıdır. Hz. İbrahim'in yaratıcıyı arama macerasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum. O macerada Hz. İbrahim, severek bağlanacağı bir varlığı arıyor. O'nun için bakışlarını yıldıza, aya, güneşe çeviriyor ve arkasından "*ben batanları sevmem*" diyor. Hz. İbrahim, bağlılığın temeline "*sevgi*" kavramını koyuyor.

Din eğitimcisi, sevgi ile bağlanılacak bu Allah arayışını canlı tutacaktır. Allah, kendisini bulan kişinin dostu olur ve ona yardım eder. Allah ile insan arasında bir "*Dost-Modeli*" vardır. "*Dost*" (Velî) Kur'ân'daki Allah'ın güzel isimlerinden biridir. *O, iman edenleri karanlıklardan aydınlığa çıkararak dosttur* (Bakara, 257); *Rahmetini yayan, dostunu yücelten dost O'dur.* (42/Şura, 28); *İyilikseverleri kollayıp gözetken, dost O'dur* (7/Araf, 196) *Yalnız dünyada değil, âhirette de dost O'dur* (12/Yusuf, 101). *Allah inananların dostudur, onları savunur* (22/Hac, 38), *onlara iyiyi kötüden ayırdetme gücünü, Furkan'ı,* (8/Enfal, 29) *verir ve herşeyden önemlisi, onları sever.*

Bu saydıklarımız, Allah'tan mü'minlere yönelik olan akışların sadece bir kısmıdır. Din eğitimcisi, bu bağlamda, öğrencilerine Allah inancının değerini öğretebilir. İnanma başarısını gerçekleştirenlerin Allah'la dost olmalarının anlamını farkettiler ve Allah'la olan dostluğun sürekliliğini korumak için mü'min, bir ahlâkî çaba içinde olması gerektiğinin örneklerini sunabilir.

Kur'ân, baştan sona insanın, Allah'la olan ilişkisinin mahiyeti üzerinde durur. Kur'ân, bu ilişkide bir sonuca varmak için "*Salih amel*" kavramını devreye sokmuştur. *Salih amel, mü'minin kendisiyle, diğer insanlarla, evrenle ve doğrudan Allah'la olan ilişkisinde sergileyeceği davranışların adıdır.* Bunlar, ibadetlerdir, du-

30 7/Araf, 2; 20/Taha, 3; 44/Duhan, 13; 69/Hakka, 48; 73/Müzzemmil, 19; 76/İnsan, 29.

adır, af dilemedir. Allah'a yönelmedir, Allah'a şükretmedir, O'nu sevmedir, O'ndan korkmadır, O'na dayanmadır. Yalan söyleme, gıybet etmeme, söz taşımadır, komşuya ve ana-babaya iyilik etmedir, vb.

Kur'ân'da yer alan Allah'ın güzel isimleri üzerinde yapılacak din dili çalışmaları ile genç dimağlarda Allah anlayışının büyümesine ve gelişmesine yardım edilmeli, bu isimlerin bir "*Mârifetullah*" geliştirme vasıtası olabilmesine çalışılmalıdır. Bu çalışmada, hangi gelişim basamağı için hangi Esmâ-ı Hüsnâ'nın seçilmesi gerektiği üzerinde durulmayacaktır. Bu bir program geliştirme konusudur.³¹

Bu çalışmanın sınırları dahilinde ele alınan soru şudur: Din eğitimsi Allah'ın isim ve sıfatlarını hangi düzlemlerde öğretim konusu yapacaktır?

Bu model çerçevesinde iki düzlem belirlendi:

- 1- Cenab-ı Hak'la ontolojik ilişkiyi tanımlayan epistemolojik düzlem,
- 2- Cenab-ı Hak'la varoluşsal ilişkiyi tasvir eden ahlâkî düzlem.

Bilindiği gibi, *Ontolojik ilişki, yaratan-yaratılan arasındaki ilişkidir*. Kur'ân nokta-i nazarından bakıldığında gerçeklik iki sınıfa ayrılır; *yaratıcı* ve *yaratılan*. Birinci sınıfın tek üyesi ezeli ve ebedî, aşkın varlık olan Allah'tır. İkinci sınıf ise bütün yaratılmışları içerir. Kur'ân'a göre, görünen ve görünmeyen herşey Allah ta-

31 Bu konuda bir parantez açarak şöyle bir fikir verebiliriz. Öğrenen Merkezli bir Program Modeli'nde gençliğin, eleştirel düşünce, özgürlük, güven, varlık üzerine düşünme, sevgi, hayata anlam verme vb. temel ihtiyaçlarından hareketle Cenab-ı Hak'ın şu isimleri öğretim konusu yapılabilir; Latîf (Gözle görülmeyen, başışı çok olan); Hâdî (yol gösteren, iyiye kılavuzlayan) Halîm (Acele hareket etmeyen, yumuşak, şefkatli) Mücîb (Dileklere karşılık veren) Mü'min (Güven veren, iman edenlere yakın olan) Fettah (Açan, kolaylık sağlayan), Şekûr (Az iyiliğe çok mükâfat veren), Vekîl (Güvenilip dayanılan), Velî (Dost ve yardımcı), Vedûd (Sevginin kaynağı olan, seven, sevdiren), Selâm (Esenlik, barış ve mutluluğun kaynağı), Afüvv (Affeden, hataları günahları bağışlayan), Metin (Güçlü dayanıklı), Mevlâ (Sevdiklerinin her hal ve şartta yanında olan) vb.

rafından yaratılmıştır. Varlığın kaynağı Allah'tır. İnsan da Allah tarafından yaratılmıştır. Bu durumda insanın geldiği bir kaynak vardır ve o kaynak insanın görmediği, ancak farkına varabileceği, düşünerek varlığı iyi tahlil edince bir şekilde anlayabileceği bir kaynaktır. İnsan o kaynağın farkına varabilecektir. Çünkü Allah'la insan arasındaki yaratma ve yaratılma ilişkisi basit bir yapma ve icadetme değildir. Yaratma fiilinin yanında Allah, insana rûhundan üflemiştir.³² Bu durumda insan, yapılarak, yaratılarak varlığa çıkarılmış ve Yaratan'la ilişkisini bitirmiş bir varlık değildir. O Yaratan'dan bir parça taşımaktadır ve o parça insanı insan yapan cevherdir. İnsanın doğuştan getirdiği bütün nitelikler Yaratan'ın ona bahsettiği nimetlerdir. Allah'la insan ayrı ontolojik gerçekliklere sahiptir ve aralarında Yaratan-yaratılan (Aşkın olan-Aşkın olmayan) olgusu temeline dayalı ontolojik bir ilişki vardır.

Din eğitimcisi, Allah ile insan arasındaki ontolojik ilişkiyi, Kur'ânî verilerle öğrencinin dünyasına sunacaktır. Böylece vahyî verilerin bilgisel (epistemolojik) desteğiyle ontolojik ilişkinin farkına varma, hissetme, ilişkinin mahiyetini anlama ve kavrama tecrübeleri elde edilecektir.

Cenab-ı Hak'la *varoluşsal ilişkiyi* tasvir eden *ahlâkî düzlem* ise, Allah-insan diyalogunun kişide uyandırdığı *ahlâkî cevap* ile ilgilidir. Allah kavramı esas itibarıyla ahlâkî bir nitelik taşır. Allah'ın "*ahlâkî bir örnek*" olması O'nun adaleti ve iyiliği gereğidir. İnsanın da buna ahlâkî bir şekilde karşılık vermesi gerekir.

Allah'a inanmak, mü'mine Allah'a karşı ahlâkî sorumluluğunu yerine getirme sürecinin startını verir. Mü'min, her oluştta Yüce Yaratıcı'nın gücünü, müdahalesini, sevgisini, gazabını, rahmetini, bereketini, feyzini, adaletini vb. fiillerini duyumsayarak yaşar. Burada Allah ile insan arasında karşılıklılık esasına dayanan bir varoluşsal ilişki olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. (Bakınız Şekil: 3, İlahî sevginin ahlâkî düzlemi).

Kur'ân'ın tanıttığı Allah, Hayy, Kayyum, mahlûkatını görüp gözetken, onların rızıklarına, dualarına yetişen, faal, her an bir işte

olan Allah'tır. İnsan da olmuş-bitmiş bir varlık değildir. O da sürekli varoluşunu yaşamaktadır. Mü'minin varoluşsal ilişkisi Allah'a karşı ahlâkî ilişkisinin bir sonucudur. Mü'minin varoluşunun rengini ahlâkî ilişkisine borçludur.

Şekil: 3 İlâhî Sevginin Ahlâkî Düzlemi

Allah, varoluşunda ahlâkî cevaba sahip kimseleri sever:

الصابرين	3/146	Sabredenler
المتوكلين	3/159	Allah'a dayananlar, güvenenler
المقستين	5/42; 49/9; 60/8	Adaletli olanlar
المحسنين	2/195; 3/134; 5/13	İyilik yapanlar, güzel davrananlar
المتقين	9/4, 7	Takva Sahipleri
المطهرين	9/108	Temiz olanlar
التوابين	2/222	Tevbe edenler
الذين يقاتلون في سبيله	61/4	Allah yolunda savaşanlar

Allah, varoluşunda gayr-i ahlâkî cevaba sahip olanları sevmez. Meselâ:

الظالمين	3/140; 42/40	Zalimler
كفار	2/276	İnkar edenler
المسرفين	6/141; 7/31	İsraf edenler
الحائنين	8/58	Hainler
فخورا	4/36, 31/18; 57/23	Böbürlenenerler
المعتدين	2/190; 5/87; 7/55	Saldırganlar, Sınırı aşanlar
المفسدين	5/64; 28/77	Bozguncular

Şimdi, buraya kadar söylenenlerin ışığında Allah'ın bir güzel ismi üzerinde izahlarımızı bir ölçüde de olsa uygulamak istiyoruz. Bir ölçüde de olsa diyoruz; çünkü Allah'ı anlatacak yolları bulup çıkarmada ne kadar özen göstersek de daima eksliğimizin olacağı bilincindeyiz. Şüphesiz nihaî bilgi Allah'ın yanındadır ve Allah, insan fitratı için en uygun olanı izlemiştir.

İslâm geleneğinde tüm Kur'ân'ın özü diye bilinen kısa, fakat çok önemli olan İhlâs Sûresi, Allah'ı "Samed" diye adlandırmıştır. "Samed" kelimesi, günlük dildeki kullanılan anlamıyla alınacak olursa, kendisine başvuru, sığınan, isteklerin kendisine arz edildiği kişi, sel felâketinden korunmak için oluşan sığınak, içinde boşluk bulunmayan, katıksız, som gibi anlamlar taşır.³³ Görüldüğü gibi "Samed" kelimesi, tecrübe dünyasından başka bir alana taşınmıştır. Bildiğimiz bir alandan, bizdeki tasavvurlardan yola çıkılarak "Aşkın" hakkında kullanılan bir kavram olmuştur.

Burada, Aşkın alana uzanma ve yönelme söz konusudur. Hareketin yönü, tâbir câizse aşağıdan yukarı, görünenden görünmeyene doğru bir ifade biçimi, Allah hakkında idrak ve anlayışımızı yükselten bir ifade biçimidir. Bu sayede, Allah'ın yüce, herşeyden müstağni, her varlığın kendisine muhtaç olduğu ve her âcizin kendisine sığındığı bir varlık olduğunu anlamaya çalışıyoruz (*Epistemolojik Düzlem*).

Böylece "Samed" in tecrübemizde karşılığı olan anlamından yola çıkarak Allah'ın nasıl bir varlık olduğu konusunda önemli bir ipucu yakalıyoruz. Bu nitelendirme, Allah'la aramızdaki varoluşsal ilişkimize de göndermede bulunan bir ifadedir. İnsanın böyle bir varlıktan başka bir yere dayanması, yani, Allah'tan başka bir varlığı hayatının sığınağı hâline getirmesi Kur'ân'ın çok sık kullandığı bir ifadeyle "kaybeden" olmak demektir. Kur'ân dilinde, bütün eylemlerimize önem kazandıran ve onları anlamlı yapan, hayata bütünlük, birlik ve değer veren sadece Allah'tır.

Allah'ın inanan insanın hayatına nasıl bir anlam kattığını, böyle güçlü bir destekten mahrum olanların durumunu anlamak için bu bağlamda söylenen ifadelerin müştereken çizdikleri tabloya bir göz atmak gerekir: (*Ahlâkî Düzlem*).

"Allah'tan başka dost edinenlerin durumu (kendisine) bir ev (yuva) yapan örümceğe benzer, halbuki evlerin en çürüğü örümcek evidir, keşke (bunu) bilselerdi." (29/Ankebut, 41)

33 Samed kelimesinin çeşitli kullanımları için bkz. er-Râzî (XXXII: 181-182).

"Biz onların, herhangi bir amel (hareket) yaptılarsa (hepsinin) önüne geçtik de bunları saçılmış toz zerrelere yaptık" (25/Furkan, 23)

"İnsanlardan kimi de Allah'a, bir yar kenarında imiş gibi ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, ona yapışır. Eğer bir fitne isabet ederse yüzüstü döner. Dünyada da âhirette de hüsrana uğramıştır o. Bu ise apaçık zıyanın tâ kendisidir." (22/Hac, 11)

"Rablerini inkâr edenlerin işleri, fırtınalı bir günde, rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer; yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler." (14/İbrahim, 18)

Yukarıdaki âyetler sadece birer örnektir. Kur'ân, inanan ve inanmayan insanın Allah'la olan varoluşsal ilişkisinin ahlâkî boyutlarını çok zengin anlatımlarla sunar.³⁴

Bitirirken bir özeleştiride bulunalım. Düşünen bir varlık olan insanın ahlâkî hayatı için en büyük tehlike; neyin nasıl ve niçin yapılabileceğine dair açık-seçik bir çerçeveye sahip olmamasıdır. Yetişkinler, gençlere en iyi yardımı, gençlerin şüphelerinin kaynaklarını gidermek ve Kant'ın deyimiyle "içsel ilişkilere dayanan bir zihniyet"³⁵ oluşturmalarını sağlayacak öğrenme ortamı hazırlamakla yapabilirler. İnsanlık tecrübesinin dinî ve ahlâkî yorumu, kişinin dünya görüşünü ve onun dünyadaki yerini belirlemede kendisine devamlı yardımcı olmuştur. Bu tür konular eğitim ve öğretim içinde canlı tutulmaya lâyık konulardır.

Gençlerimize yönelik din öğretimi yaklaşımlarında, onların, hırs yerine hoşgörünün, kaba kuvvet yerine karşılıklı anlayış ve işbirliğinin, çıkar çekişmeleri yerine insanlara hizmetin ne anlama geldiğini yeniden keşfetmelerini sağlamalıyız. Yalancılık, dolandırıcılık, ikiyüzlülük ve demagojinin yerine dürüstlüğü, samimiyeti ve gerçeği bulma arzusunu hâkim kılacak eğitim ve öğretim yöntemleri geliştirmeliyiz. Herkesin Allah'a ait olması gibi yeterli bir sebeple insanca muamele etmeyi ve insanca muameleyi haketmeyi nasıl başarabileceklerini onlara göstermeliyiz.

34 Allah-insan ilişkisinin ahlâkî boyutunu ele alan bir çalışma örneği için bkz. Rahbar (1960). Ayrıca Kur'ân'ın anlatım tarzının tasavvurları besleyici fonksiyonuna işaret eden bir zihni tecrübe örneği için bkz. Kutup (1975: 7-10).

35 Kant (1994: 38).

KAYNAKLAR

- Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yayınları, İstanbul 1993.
- Aydın, Mehmet, "Gazâlî'nin Kur'b Nazariyesi'nde Allah'ın Sıfatlarının Anlam ve Önemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXII: 307-314, Ankara, 1978.
- Aydın, Mehmet, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Umran Yayınları, Ankara, 1981.
- Bilgin, Beyza, "Kur'ân'ın Anlatım Teknikleri Üzerine", *1. Kur'ân. Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yayını, ss: 79-85 (2. Baskı), Ankara 1994.
- Bilgin, Beyza ve Selçuk, Muallâ, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yayıncılık, C. 2. Baskı, Ankara 1995.
- Cüceloğlu, Doğan, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Deniz, Gönül, *Gençlik Çağı ve Din Olgusu (Gençliğin Temel İhtiyaçları Açısından Bir Yaklaşım)* Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1996.
- Denovan, Peter, *Religious Language, Issues in Religious Studies*, Sheldon Press, London 1976.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Hucetu'l-İslâm, *Kitab el-Maksâd el-Esnâ Şarh Esmâ Allah el-Hüsnâ*, (2. Baskı), t.y. Mısır.
- İnam, Ahmet, "Hulyâ Eğitimi", *Türkiye 2. Eğitim Felsefe Kongresi 23-26 Ekim 1996*, ss. 199-205, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van, 1996.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev.: Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını No: 126, Ankara, 1975.
- Kant, Immanuel, *Etik Üzerine Dersler I*, Yayınlayan: Gerd Gerthardt, Çev.: Oğuz Özügül, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1994.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dinî Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 1992.
- Koç, Turan, "Din Dili Olarak Kur'ân Dili", *1. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, 03-05 Şubat 1995*, Fecir Yayınları: 38, ss. 278-288, Ankara, 1995.
- Kutup, Seyyid, *al-Tasvir al-Fanni fi'l-Kur'ân*, Dara'l-Maarif, Kahire 1975.

- Küng Hans ve Kuschel Karl-Josef, *Evrensel Bir Ahlâka Doğru*, Çev.: N. Yaşar Aşikoğlu, Cemal Tosun ve Recai Doğan, Gün Yay., Ankara 1995.
- Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- Murdoch, Iris, *Metaphysics as a Guide to Morals* Chatto & Windows, London 1992.
- Özarlan, Selim, *14-18 Yaş Lise Gençlerinde Kader İnancı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.
- Özcan, Hanefi, *Epistemolojik Açıdan İman*, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Vakfi Yayınları No: 59 (2. Baskı), İstanbul 1997.
- Özer, Ömer, *Ortopedik Özürlülerde Allah Kavramı Üzerine Bir Araştırma*, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi, Ankara 1995
- Rahbar, Davud, *God of Justice*, Astudy in the Ethical Doctine of the Kur'ân, Leiden E.J. Brill, The Netherlands 1960.
- er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebir*, Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XXXII, 2. Baskı, t.y. Tahran.
- Saruhan, Müfit Selim, *İnsan ve Gerçeklik Arayışında Din, Din Anlayışlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Yayınlanmamış Bir Etüd), Ankara 1988.
- Varenhorst, B.B., "Adolescence", *Encyclopedia of Religious Education*, (ed. by Iris V. Cully and Kendig Brubaker Cully) Harper and Row, s. 3-10, U.S.A. 1990.